

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

*Марина Слинько,
Запорізька гімназія № 92 Запорізької міської ради*

У статті розглянуто проблему формування комунікативної компетентності учнів початкової школи в контексті концепції «Нова українська школа», подано основні шляхи її формування. Розкрито роль інтерактивного навчання, яке передбачає активне включення учнів у мовленнєву діяльність. Проаналізовано процес формування комунікативної компетентності учнів, який вимагає комунікативно-діяльнісного підходу до уроків української мови та підпорядкування вивчення мовних знань мовленнєвому розвитку учнів. Визначено, що формування комунікативної компетентності сучасних школярів вимагає урізноманітнення форм організації навчальної діяльності. Автор доводить, що ефективним є інтерактивне навчання, організація якого передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню комунікативних умінь і навичок, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, комунікативна компетенція, комунікативна компетентність, комунікативно-діяльнісний підхід, інтерактивне навчання, мовленнєві навички та вміння.

Постановка проблеми. Початкова школа – це той фундамент, від якості якого залежить подальше навчання дитини, і це вимагає від учителя початкової школи особливої відповідальності за процес підготовки дитини. Декілька десятиліть тому початкова школа в системі освіти була тим ступенем початкової освіти, де учень мав освоїти основні навички читання, письма, рахунку. Сьогодні початкова школа має стати першим досвідом дитини в освітній системі – місцем апробації своїх освітніх сил. Важливе завдання шкільної мовної освіти в Україні – подальший розвиток мовної та мовленнєвої культури суспільства, озброєння здобувачів освіти знаннями стилістичних багатств рідної мови, виховання шанобливого ставлення до української мови та її народу. У новому Державному стандарті початкової освіти серед ключових компетентностей, якими повинен оволодіти учень, підкреслено: «вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях...» [1, с. 12]. Комунікативно компетентною особистістю не народжується, вона нею стає в процесі навчання не тільки у школі, але й удосконалюється впродовж життя. Учителеві початкових класів належить величезна роль у формуванні такої особистості, адже він закладає майбутній фундамент розвитку мовленнєвих компетенцій

та формування комунікативної компетентності молодших школярів. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у сучасній лінгводидактиці розглядається як важлива суспільно-педагогічна проблема. Навчити дітей правильно, влучно та гарно висловлюватись – складне завдання, яке потребує комплексного підходу. Від успішності його вирішення багато в чому залежить якість подальшого навчання і виховання молодших школярів [3, с. 32].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Надзвичайно багато досліджень присвячено пошукові дидактичних шляхів розвитку мовленнєвих та комунікативних умінь молодших школярів. Питання комунікативної компетентності як інтегрованої властивості особистості, що включає розвинені комунікативні здібності та сформовані уміння і навички міжособистісного спілкування, досліджено у працях Ф. Бацевича, М. Вашуленка, Н. Гез, Н. Голуб, Ю. Жукова, І. Зимньої, К. Климової, Л. Мамчур, окреслено шляхи розвитку комунікативної компетентності молодших школярів у наукових розвідках Л. Вознюк, В. Гринькова, З. Залібовської-Ільницької, Л. Кліманова, Т. Олійник та ін. Теоретичні питання розвитку мовлення розглядаються в роботах видатних лінгвістів, методистів і вчителів-практиків (К. Д. Ушинський, О. О. Леонтьєв, В. В. Акуленко, Л. В. Занков, Р. С. Немов, Л. С. Виготський, К. М. Тищенко та інші). Концепція загальної середньої освіти зазначає, що «освітніми результатами початкової школи є повноцінні мовленнєві, читацькі уміння і навички...». Тому комунікативні уміння та навички є першочерговими серед інших.

Результати проаналізованих досліджень засвідчили широкий спектр наукових пошуків щодо проблеми формування мовленнєвої компетентності молодших школярів, проте у світлі реалізації сучасних концепцій означена проблеми ще не знайшла належного вирішення.

Метою статті є визначення шляхів формування комунікативної компетентності учнів початкової школи на уроках української мови.

Виклад основного матеріалу. У період реформування змісту освіти відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» відбувається переорієнтація процесу навчання рідної мови на розвиток мовної особистості молодшого школяра, формування його комунікативної компетентності. *Комунікативна компетентність* – це здатність вступати в комунікацію, бути зрозумілим, невимушено спілкуватися. Вона передбачає комплексне застосування мовних і немовних засобів, уміння змінювати глибину й коло спілкування, а також вміння інтерпретувати невербальні прояви інших людей. Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії і є результатом досвіду спілкування між людьми.

Під поняттям «комунікативна компетентність здобувачів початкової освіти» ми розуміємо здатність дітей молодшого шкільного віку успішно користуватися усіма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, письмо, говоріння) для пізнання, комунікації, впливу. Процес формування комунікативної компетентності передбачає комунікативний розвиток молодших школярів, який включає кількісне накопичення слів (збільшення словни-

кового запасу, обсягу висловлювання) та якісні зміни в мовленні (правильна вимова, виразність, багатство, образність тощо). Але основним критерієм формування комунікативної особистості є вміння розуміти, критично оцінювати усні й письмові тексти, уміння висловлювати свої думки правильно, точно та вміння оптимально використовувати свою мовленнєву діяльність у спілкуванні з іншими людьми.

Розпочинати формування комунікативної компетентності необхідно саме в молодшому шкільному віці для подальшого його поетапного розвитку. Як зазначає М. С. Вашуленко, основною метою навчання рідної мови в початкових класах є «формування й удосконалення умінь і навичок висловлюватися і спілкуватися, володіти мовою в усіх сферах і видах мовленнєвої діяльності, доступних для молодших школярів» [4, с. 12]. В основі формування комунікативної компетентності молодших школярів лежить уміння: слухати, розуміти, досліджувати мовлення, висловлювати та будувати його, аналізувати інформацію для задоволення своїх потреб.

Починаючи з 1 класу на уроках української мови, у новій програмі передбачена робота за такими змістовими лініями: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища» [6, с. 63]. Формування комунікативної компетентності молодших школярів передбачає створення міжособистісної комунікативної взаємодії, яка стимулює індивідуальну активність, ініціативність, дає можливість висловлювати свої думки. На нашу думку, цілком обґрунтованою є організація та проведення «Ранкових зустрічей» відповідно до вимог Нової української школи [3, с. 43], де учні початкових класів зможуть висловлювати свою точку зору, чути відмінні думки інших людей, аналізувати їх. Вона дає дітям змогу брати участь у групових обговореннях, а педагогам – моделювати й активно розвивати в дітей уміння та навички ефективного спілкування, формувати комунікативну компетентність. Сьогодні недостатньо лише знати мовну систему (її одиниці і правила їхньої трансформації та поєднання), необхідно мати уявлення про здатність установлювати необхідні контакти з іншими людьми, сукупність знань, умінь та навичок, які забезпечують ефективне спілкування.

Погоджуємося з думкою Л. Мамчур, яка стверджує, що «комунікативний аспект у навчанні української мови тісно пов'язаний з практичною спрямованістю вивчення шкільного курсу мови, який передбачає навчання діяльності спілкування, створення і застосування таких методичних систем, які сприяли б формуванню у школярів бажання спілкуватися, взаємодіяти із співрозмовником, впливати на нього, розвитку умінь будувати власні висловлювання і контролювати перебіг комунікації, що забезпечить їхню комунікативну компетентність у суспільстві та входження у соціум» [4, с. 3]. Ефективність формування компетентності мовної особистості залежить від цілеспрямованого пошуку шляхів удосконалення організації мовної освіти, свідомого проектування змісту навчання на основі оптимального поєднання

традиційних та інноваційних педагогічних технологій, дидактичних методів і прийомів.

Процес формування комунікативної компетентності першокласників розпочинається з удосконалення навичок усного мовлення. Він охоплює формування в учнів аудіативних умінь і навичок, а потім навичок говоріння, що включає роботу над побудовою діалогічних та монологічних висловлювань. Формуючи навички говоріння, варто працювати над удосконаленням звуковимови і культури мовлення, збагаченням, уточненням і активізацією словника, удосконаленням граматичного ладу мовлення.

Розвиток навичок діалогічного мовлення розпочинається з першого класу. Тому на уроках української мови в 1 класі необхідно навчати дітей будувати запитання і відповіді на них, знайомити із репліками-запитаннями та репліками-відповідями. Необхідно використовувати малюнки, невеликі тексти, безпосередню навчальну ситуацію в класі. Важливим моментом у навчанні молодших школярів складати монологічні висловлювання є вибір теми і мети. Для роботи над твором у початкових класах необхідно обирати відомі предмети зі світу природи, життєвого досвіду дітей, реальних спостережень. Мовленнєва активність учнів підвищується в умовах інтерактивного навчання, оскільки у процесі парної, групової чи колективної взаємодії відбувається обмін думками, обговорення поставлених проблемних завдань. Учні, працюючи в команді («Акваріум», «Експертні групи», «Карусель», «Домашні групи» тощо), вчать планувати свої дії, проявляти ініціативу (вибрати завдання, порадити, як організувати роботу); переконувати, нести відповідальність за себе і команду. Робота в парах дає учням можливість подумати, обмінятися ідеями з партнером, а потім озвучити їх перед класом. Ця форма роботи сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватись, переконувати, вести діалог. На уроках можна використовувати такі види роботи в парах: гра «Незнайко» (один учень читає, інший виправляє помилки); «Інтерв'ю» (взяти інтерв'ю і визначити ставлення партнера до заданого тексту, статті тощо); гра «Кіт і мишка» (зробити критичний аналіз чи редагування письмової роботи один одного); «Взаємні запитання» (з'ясувати якість засвоєння правила).

У процесі формування комунікативної компетентності на уроках української мови доцільно створювати ситуативне моделювання (розігрування мовленнєвих ситуацій, імітаційних ігор, таких як: «Слідопити», «Ти – мені, а я – тобі», «Ти – редактор», «Спіймай помилку», «Вірю – не вірю», «Найрозумніший»), де учні засвоюють необхідні елементарні комунікативні відомості, збагачують свій словниковий запас, формують комунікативно-мовленнєві вміння.

На уроках української мови вчитель має створювати умови для свідомого засвоєння учнями понять світоглядного характеру: мови й дійсності, мови й мовлення, мови й мислення; допомагати учням осмислювати власну мовленнєву практику; розвивати точність та естетичність мовлення; виховувати культуру мовленнєвого спілкування. Мовленнєвій діяльності на

уроці вчитель має відводити більше половини часу, вміло поєднувати розвиток мовних, мовленнєвих та комунікативних умінь учнів [3, с. 54]. Формування комунікативної компетентності, тобто умінь спілкуватися, вести діалог на основі одержаних знань і початкових умінь, має відбуватися на кожному уроці. Комплексно слід підходити і до формування умінь писемного мовлення. Необхідний зв'язок між читанням і розвитком мовленнєвих і комунікативних умінь, а також письмом і зазначеними вміннями. Усне й писемне мовлення перебувають у постійній залежності, взаємозв'язку, вони не лише продукують одне одного, а й формують психолінгвістичний та експресивний стан людини [4, с. 376–384]. Розвивати мовлення учня – значить допомагати йому засвоювати (запам'ятовувати) полегшувати розуміння змісту знаків мови – лексичного і граматичного (тренувати інтелект), вчити виражати оцінку діяльності за допомогою лексичних, граматичних знань (тренувати емоції і почуття); полегшувати запам'ятовування літературної норми.

Успішність спілкування залежить не тільки від бажання мовця вступити в контакт, але й від вміння реалізувати мовленнєвий намір, що залежить від ступеня володіння одиницями мови та вміння вживати їх у конкретних ситуаціях спілкування. Ці умови володіння мовою становлять сутність комунікативної компетентності, яка належить до головних категорій комунікативної лінгвістики та лінгводидактики. Отже, формування комунікативної компетентності необхідні для вміння контролювати правильність і доцільність своїх висловлювань, для вільного володіння мовою. Це допомагає особистісному розвитку учня. Набуті учнями в початкових класах знання, особистісні якості, пов'язані з формуванням комунікативної компетентності, стануть фундаментом для подальшого навчання, виховання, розвитку самовираження здобувача освіти, адже мовленнєвий розвиток – це необхідна умова його життєдіяльності.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що процес формування комунікативної компетентності вимагає комунікативно-діяльнісного підходу до уроків української мови, тобто підпорядкування вивчення мовних знань мовленнєвому розвитку учнів. Формування комунікативної компетентності сучасних школярів вимагає урізноманітнення форм організації навчальної діяльності. Перевага надається тим, які створюють таку мовленнєву ситуацію, коли кожний учень має можливість висловитись, проявити себе в комунікативному процесі. Ефективним з таких позицій є інтерактивне навчання, організація якого передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню комунікативних умінь і навичок, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
2. Сухомлинський В. О. Розумова праця і зв'язок школи з життям: вибрані твори в 5 т / В. О. Сухомлинський. К. : Рад. шк., 1977. Т. 5. С. 53–69.
3. Бібік Н. М. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи : монографія / Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, В. О. Мартиненко та ін. К. : Педагогічна думка, 2018. 346 с.
4. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. Початкова школа. 2011. № 1. С. 11–14.
5. Гуцан Л. А. Гра як засіб виховання у молодших школярів позитивного ставлення до трудових традицій і звичаїв // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. — Тернопіль : Тернопільський державний педагогічний університет, 2012. № 7. С. 24–29.
6. Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти: Дайджест 1/ Укл. О. В. Онопрієнко. Донецьк : Каштан, 2016. 98 с.

SLYNKO MARYNA. FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE CONDITIONS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

This article examines the problem of forming the communicative competence of elementary school students in the context of the concept of the New Ukrainian School, and presents the main ways of its formation. The role of interactive learning, which involves the active inclusion of students in speech activity, is revealed. The process of forming students' communicative competence is analyzed, which requires a communicative-activity approach to Ukrainian language lessons and subordinating the study of language knowledge to students' speech development. The author states that the formation of communicative competence of modern schoolchildren requires diversification of forms of organization of educational activities. The author proves that interactive learning is effective, the organization of which involves modeling life situations, the use of role-playing games, which contribute to the formation of communicative skills and abilities, the development of values, the creation of an atmosphere of cooperation and interaction.

Key words: speech activity, communicative competence, communicative competence, communicative-activity approach, interactive learning, speaking skills and abilities.

Надійшла до редакції 31.10.2022 р.